

*Бовсунівський П.В.**

ПРОБЛЕМА РОЗПОДІЛУ ВОД НІЛУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ АРАБСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЄГИПЕТ

This article covers one of the most urgent problems for Arab Republic of Egypt – division of waters of Nile River. Solving this problem Egypt faces interest of other African countries, which also want to implement own projects with regard to use of waters of the biggest in Africa river. The article elucidates Egyptian activities in order to save existing status quo.

Проблема нестачі води – одна з найважливіший елементів регіональної безпеки на Африканському континенті. У цьому контексті останнім часом все помітніше стала ускладнюватися проблема розподілу вод другої за довжиною у світі (6,67 тисяч км, Амазонка з її довжиною 7,1 тисяч км — перша) та найбільшої африканської річки Нілу. У першу чергу, вона зачіпає найпотужнішу в економічному і військовому сенсі державу басейну цієї річки – Єгипет.

До причин загострення нільської проблеми слід віднести швидке зростання чисельності населення країн басейну річки, дезертизацію, нерозвиненість внутрішньої водної інфраструктури [1]. Сучасний Єгипет майже повністю залежить від вод Нілу, в той час як 95 відсотків нільської води стікає з інших країн басейну цієї великої річки: Судану, Ефіопії, Кенії, Уганди, Руанди, Бурунді, Танзанії і Демократичної Республіки Конго, Еритреї. Сама ж АРС є замикаючою, останньою ланкою в цьому ланцюзі, що складається з десяти держав із загальною кількістю населення понад 300 мільйонів осіб.

Проте проблема забезпечення водою виявляється в Єгипті в найбільш гострій формі. Ніл для Єгипту – головна життєва артерія, і те, що відбувається вище за течією річки не може не викликати в Каїрі найпильнішого інтересу, а в низці випадків і серйозного занепокоєння. За заявою колишнього міністра водних ресурсів АРС Махмуда Абу Зейда, нинішнього ресурсу нільських вод скоро не вистачатиме Єгипту. Квота, що діє, за його оцінкою, забезпечуватиме населення кількістю в 90 мільйонів чоловік, але вже в 2025 році, за прогнозами, кількість жителів Єгипту досягне 100 мільйонів осіб [2].

Одночасно слід зазначити, що швидке зростання населення та інтереси економічного розвитку інших країн басейну, в першу чергу Ефіопії і Судану, вимагають все більшої кількості води, оскільки, держави нільського басейну вкрай зацікавлені у використанні вод річки і її приток в різних цілях: для іригації, виробництва електроенергії, рибальства, судноплавства, туризму тощо. Сьогодні основну частину нільської води споживають Єгипет і Судан. При цьому найуразливішим, що стосується забезпечення прісною водою є Єгипет, де 98 відсотків населення проживає в долині Нілу. На річку сьогодні припадає 85 відсотків прісної води, що споживається в країні. Решту дають ґрунтові води, повторне використання дренажних вод після зрошування та очищення каналізаційних вод [3]. У приморських районах все більш широке розповсюдження набуває опріснення морської води.

* асистент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: д. політ. н., проф. В. І. Головченко

В той же час реальної альтернативи Нілові у Єгипту немає і в осяжній перспективі не буде. Водні потреби Єгипту постійно зростали і продовжують зростати. У 2001 році АРЕ спожила 62,33 мільярди кубічних метри води, з них 55,5 мільярдів – з Нілу. За розрахунками, до 2012 року потреба країни у воді зростуть на 30 відсотків. Критичним порогом вважається споживання на душу населення на рівні 1 мільйона кубічних метрів води на рік. У 1998 році в Єгипті цей рівень дотримувався на 98 відсотків.

У зв'язку зі зростанням кількості населення в 2025 році споживання населення води складе 637 тисячі кубічних метри [4]. Якщо це відбудеться, то переважна частина населення АРЕ фактично опиниться за межею бідності, а це, у свою чергу, може спричинити соціальні потрясіння, наслідки яких складно передбачити. Життя єгиптян абсолютно неможливе без нільської води. Річка являє собою фактично стовідсоткове джерело зрошення сільськогосподарських угідь, використовується для побутових і комунальних потреб, річкового судноплавства, туризму і відпочинку. Води Нілу служать для створення запасів прісної води і вироблення електроенергії (Асуанський гідротехнічний комплекс), яка забезпечує, в першу чергу, підприємства важкої індустрії. Найбільший споживач води – сільське господарство, на яке припадає понад 2/3 водозабору. Однак зростання потреб у воді в сучасних умовах відбувається головним чином за рахунок промислового сектора, динамічного процесу урбанізації та освоєння нових земель на Синаї і в Західній пустелі.

Реалізація «Проекту розвитку південної долини» (проект «Тошка») передбачає зрошення великих площ Західної пустелі, для чого буде потрібно приблизно 5,5 мільярдів кубічних метри води з озера Насер (Асуанського водосховища) [5]. Поява цього проекту в значній мірі пов'язана з тим, що за прогнозами в найближчі 25–30 років населення Єгипту майже подвоїться і складе близько 120 мільйонів осіб.

Значущість Нілу для Єгипту визначається не тільки демографічним і економічним чинниками. Дуже важливе значення має також геополітичний чинник. Адже негативні процеси в соціальній сфері через брак води, які швидше за все можуть з'явитися в країні, торкнуться не тільки самого Єгипту, але негативно відіб'ються на стабільності всього регіону Близького Сходу та Північної Африки.

Проблема забезпечення країни водами Нілу належить до вищого ступеня національної безпеки АРЕ. Будь-яка загроза надходженню до Єгипту необхідної кількості нільської води може послужити приводом для негайного початку єгиптянами військової акції до країни, що порушила водний баланс. Сьогодні практика, що склалася, і міжнародно-правова база відносно водозабору повністю захищає монополію Єгипту і частково Судану на використання вод Нілу. За єгипетсько-суданською угодою від 8 листопада 1959 року АРЕ має право використовувати 55,5 мільярдів кубічних метрів води, а Судан – 18,5 мільярдів, також ця угода дозволила розпочати будівництво Асуанської висотної дамби.

Згадана угода доповнила інший документ, підписаний в 1929 році між Єгиптом і Великобританією, що представляла у той час інтереси Уганди, Кенії, Танганіки (нині Танзанії) і Судану, згідно якої Каїр може ветоувати плани будь-якої країни басейну Нілу щодо використання вод цієї великої ріки. Існують угоди 1889, 1891 та 1902 років між британським та італійським урядами, а згодом і ефіопським, що визнають єгипетське природне й історичне право на води Нілу.

Каїр і Хартум цілком задоволені умовами угоди, тому створюють непереборні перешкоди для вироблення нової угоди про використання вод басейну Ніла всіма його країнами на рівних правах. Адже сьогодні інші держави долини Нілу позбавлені офіційно закріпленого та юридично оформленого права використання водних ресурсів річки для реалізації власних проектів економічного розвитку, перш за все пов'язаних із забезпеченням продовольством чисельно зростаючого населення і зі створенням гарантій від сти-

хійних лих, включаючи засухи та голод. Офіційний Каїр з неприхованим роздратуванням реагує на ініціативи щодо перегляду наявних угод.

Питання про воду для єгиптян стоїть вельми гостро, і, як вважає виконавчий директор Асуанської висотної дамби Мухаммед аль-Амір Осман, «порушення договору 1959 року рівносильне порушенню нашого кордону» [6]. Але, не дивлячись на небажання Каїра вести переговори про зниження своєї водної квоти на користь країн розташованих у верхній течії Нілу, вирішення цієї проблеми уникнути не вдасться. На думку експерта Центру політичних і стратегічних досліджень «Аль-Ахрам» Магді Собхі Юсеф, Єгипту рано чи пізно «доведеться поділити річку Ніл» [7].

Найбільший супротив АРС виявляє Ефіопія, що контролює 85 відсотків витоку Нілу і планує побудувати ГЕС на Блакитному Нілі, що може призвести до зменшення стоку вод річки на дев'ять відсотків. Сьогодні Ефіопія споживає у середньому 1 мільярд. кубічний метрів води, хоча її внесок в загальний потік Нілу в десятки разів більше. До 2050 року кількість населення країни може скласти 183 мільйонів осіб, а це потребуватиме значного збільшення споживання нільської води. Ефіопський уряд, в зв'язку з цим, підготував генеральний план розвитку басейну Блакитного Нілу на найближче десятиліття [8].

Прагнення Ефіопії грати помітнішу роль у процесі управління водними ресурсами Нілу і реалізувати власні програми та ідеї йде врозріз із принципами єгипетсько-суданської співпраці щодо Нілу. Ефіопія, Танзанія, Уганда та Кенія все рішучіше виступають за перегляд угоди 1959 року. Більше того, Ефіопія взяла на себе роль лідера «ображених» країн верхньої течії Нілу, наполягає на встановленні фіксованої частки водних ресурсів для кожної держави на підставі норм міжнародного права. Аддис-Абеба пропонує переглянути єгипетсько-суданську угоду. У країні з цього приводу ведеться відповідна пропагандистська кампанія.

У Каїрі вважають, що ефіопська позиція щодо перегляду угоди 1959 року і бажання Аддис-Абеби в односторонньому порядку використовувати води річки, особливо у світлі здійснення єгипетських проектів на Синаї і в Західній пустелі, небезпечна для Єгипту. Керівництво АРС побоюється також, що у випадку, якщо Ефіопія оголосить заявку на власну квоту нільської води, то Єгипту доведеться зменшити свою. АРС пропонує врегулювати спірні проблеми шляхом конструктивного діалогу з тим, щоб Аддис-Абеба могла здійснювати свої проекти тільки у разі отримання згоди інших країн, в першу чергу, Єгипту.

Енергійно заявляючи про свою готовність відстоювати «історичні права» на наявну водну квоту, Єгипет у той же час використовує гнучку тактику переговорів, ставлячи питання про надання Ефіопії економічної і технічної допомоги, пропонує захищати її електроенергією в обмін на збереження своєї частки вод Нілу.

Каїр не зацікавлений у поглибленні конфлікту з Ефіопією, оскільки це може привести до більшої поляризації сил і дестабілізації обстановки в регіоні Північно-Східної Африки, а також обмежити єгипетський вплив на регіональні процеси в майбутньому.

У 1993 році Єгипет і Ефіопія уклали рамкову угоду, в якій зобов'язалися не діяти проти інтересів партнера, а також здійснювати сумісні проекти з скорочення скидання відходів у річку і збільшення притоку води. Крім того, тепер низка угод, серед яких і ті, що стосуються судноплавства по Суецькому каналу і розподілу стоку Нілу між десятьма країнами, забезпечується міжнародними донорами, перш за все Всесвітнім банком [4].

Багато в чому саме завдяки залученню міжнародних структур Єгипет погоджується на багатосторонні та двосторонні переговори з розподілу вод Нілу, демонструє стриманість стосовно питання про перегляд існуючої угоди 1959 року. На думку Каїра, справедливий розділ нільської води означає, перш за все, найбільш ефективне використання вод Нілу державами басейну відповідно до потреб кожного з них. Виходячи з цього, єгиптяни

виступають за створення механізму колективного управління Нілом, покликаною пом'якшити гостроту проблеми. І хоча Єгипет не бажає йти шляхом розростання конфлікту з Ефіопією, проте у разі непоступливості Аддис-Абеби він готовий піти і на радикальніші заходи. У червні 1980 року Садат ледь не розпочав війну з Ефіопією, коли остання пригрозила відводити води Блакитного Нілу, що ставило під загрозу виконання плану іригації Синайської пустелі, про що було домовлено з Ізраїлем у рамках Кемп-Девідської угоди.

У 1999 році єгиптяни теж пригрозили застосувати зброю, якщо Ефіопія зловживатиме своїм положенням у верхів'ях річки. Каїр використовує й інші засоби протидії ефіопським планам. Зокрема, єгиптяни створюють перешкоди у справі отримання Аддис-Абебою іноземною фінансовою допомогою. В цілому налагодженню плідного діалогу між двома країнами в значній мірі заважає давня ворожнеча між ними, а також взаємна підозрілість і недовір'я.

Своє обурення щодо ситуації, що склалася, висловлюють також Танзанія, Уганда (на території яких розташоване озеро Вікторія, з якого бере початок Ніл) і Кенія. Зокрема, президент Уганди Йовері Мусевені неодноразово наголошував на необхідності перегляду домовленостей колоніального періоду, що монополізує права Єгипту на води Нілу [9]. Танзанія розпочала проект побудови каналу по відведенню води з озера Вікторія до районів Кахама та Шиньянгу у 2004 році без дозволу АРС, формально відмовившись визнавати угоди підписані ще до отримання незалежності [10]. Міністр закордонних справ Кенії Мозес Ветангула ще в 2003 році заявив, що Кенія не визнає більше угоду по Нілу 1959 року стороною в якій вона не є [11]. Названі країни ставлять питання про створення власних системи іригаційних споруд, хоча і не мають необхідності в таких.

Тим часом будівництво дамб і формування штучних водосховищ може спричинити катастрофічні наслідки для країни, що лежать нижче за течією. Втім, і для країни-власниці дамби неминучі негативні наслідки. Відомо, наприклад, що в результаті будівництва Асуанської дамби була остаточно втрачена така складова врожайності в Єгипті, як надзвичайно плодоносний мул – незамінне природне органічне добриво.

Ще однією ланкою в нільській проблемі є Судан, з яким у Єгипту давні та складні відносини. Вважалося, що той, хто контролює течію Нілу в Судані, неминуче домінуватиме над Єгиптом. Подібного змісту постулати й історичний досвід не могли не позначитися на формуванні єгипетської концепції національної безпеки та її економічної складової, де південному сусідові відводиться роль «стратегічного тилу».

Міжнародно-правове регулювання стоку Нілу залишається найважливішим елементом у двосторонніх відносинах. У Каїрі виступають проти розділу Судану на арабомусульманській Північ і негроїдний Південь, що вірогідно створить додаткові труднощі у водному питанні, та і в інших сферах двосторонніх відносин, але АРС не виключає варіант, при якому Південний Судан може проголосувати за відокремлення від Півночі і проголосити незалежність. Виходячи з цього єгипетська влада встановлює контакти з мешканцями Півдня: будує електростанції, сучасні лікарні, школи, надає інформаційні та освітні послуги, відкрила генконсульство в місті Джу́ба – адміністративному центрі Південного Судану.

Суданське керівництво виразно розуміє виняткову важливість і хворобливу чутливість єгиптян до нільської теми, особливо коли мова заходить про зміну статусу кво. Саме тому в пошуках шляхів врегулювання конфліктних ситуацій з Єгиптом суданці роблять акцент на спільності стратегічних інтересів двох держав, намагаються, розігрувати «нільську карту», але поки без особливого успіху. Використовують в Хартумі і суперечності між АРС та Ефіопією.

Офіційно і на практиці Судан послідовно і неухильно дотримується всіх пунктів угоди 1959 року, підкреслює його правовий характер. Для цього у Хартума є низка серйозних

підстав: по-перше, зараз реальне споживання Суданом нільської води не перевищує 14,5 мільярдів кубічних метрів, тобто чотири мільярди щорічно залишається невикористаними; по-друге, укладення будь-якої нової угоди за участю всіх держав басейну Нілу наряд чи дозволить збільшити нинішню суданську квоту. Не викликає сумніву і той факт, що єгиптяни добровільно ніколи не погодяться переглянути свою частку на чиюсь користь. Навпаки, будь-яка спроба, і це розуміють в Хартумі, порушить в односторонньому порядку угоду, що діє й викличе негайну реакцію Каїру, до того ж найрішучішу.

Єгипет, зі свого боку, звичайно ж, не зацікавлений у збільшенні водозабору Суданом і повному використанні ним водної квоти, хоча запланована Суданом програма будівництва нових гідротехнічних споруд і не припускає порушення умов угоди, що діє. Адже у випадку, якщо Судан буде в змозі здійснювати водозбір у повному обсязі, то це, без сумніву, створить додаткові труднощі для Єгипту, де вже звикли до існуючого режиму водокористування. Саме тому реалізація Хартумом нових значних іригаційних проектів швидше за все викличе додаткові тертя у відносинах між двома державами.

У Каїрі продовжують уважно стежити за водною ситуацією в Судані. Враховуючи стратегічну важливість цього питання для Єгипту, зі столиці АРЕ неодноразово лунали погрози застосувати силу у випадку, якщо Судан вчинить які-небудь дії, що ущемляють інтереси Єгипту в справі розподілу нільських вод. Нині уряд країни намагається понизити непродуктивні витрати води в сільському господарстві і ширше упроваджувати програми з опріснення води. У цьому контексті Єгипет і Судан планують побудувати канал Гонглі, який дасть ще два мільярди кубічних метрів води і одночасно дозволить уникнути втрат води в результаті заболочування земель [12].

Таким чином, проблема розподілу водних ресурсів Нілу серйозно впливає як на двосторонні та багатосторонні відносини, так і на загальну ситуацію в Північно-Східній Африці і навколо неї. Проблема розподілу водних ресурсів Нілу, на думку міжнародних експертів, загрожує потенційними конфліктами, в основі яких лежить низка об'єктивних чинників. Про це свідчать гострі дискусії і заяви принільських держав та зростаюча увага до цієї проблеми з боку світової спільноти. Основний акцент при цьому робиться на політичних, еколого-економічних і правових аспектах, пов'язаних з практикою водокористування, особливо при реалізації нових широкомасштабних проектів у басейні річки.

Складність нільської проблеми полягає і в тому, що всі її складові потрібно вирішувати одночасно і за можливістю негайно. Наростання ж кола проблем багато в чому зумовлене саме відсутністю взаємоприйнятної угоди, а також узгоджених заходів щодо комплексного використання ресурсів водного басейну.

Позитивне значення для врегулювання питань, пов'язаних з використанням ресурсів річки, можливо, матиме «Ініціатива басейну Нілу», що реалізується з 1999 року за підтримки МБРР (Nile Basin Initiative, скорочено NBI). Цей грандіозний проект дістав схвалення дев'яти країн басейну Нілу (окрім Еритреї), передбачає співпрацю держав-учасників у рамках окремих проектів з виробництва і експорту гідроелектроенергії, організації усестороннього контролю за станом навколишнього середовища, запобігання спільними зусиллями наслідків засухи та повеней. Станом на листопад 2009 року, цю організацію очолює міністр водних ресурсів та іригації АРЕ Мохамед Насреддін Аллаха, що змінив на посаді Хосе Ендундо Бононге, міністра охорони навколишнього середовища, природи і туризму Республіки Конго.

Портфель перспективних планів NBI включає іригаційні проекти вартістю близько 800 мільйонів доларів США в Західній дельті (Єгипет) і в Ефіопії (регулювання стоку між Ефіопією і Суданом), а також регіональні проекти, що стосуються реконструкції Екваторіальних озер. Ще 600 мільйонів доларів США призначено для розвитку гідроенергетики в Русумо і втілення проектів у зоні Східного Нілу (готовність до повеней і двоетапна сис-

тема раннього сповіщення про них). Інші проекти стосуються іригації в регіоні Бугесера, рибальства на озерах Едварда і Альберта. В цілому прибуток від кооперації в басейні Нілу оцінений в 1 трильйон доларів США [1].

В липні 2009 року в єгипетському місті Олександрії відбулася конференція присвячена проблемі розподілу вод Нілу. Проте, за свідченням експертів, переговорний процес зайшов в безвихідь настільки, що суданський міністр водних ресурсів та іригації Камаль Алі Мохамед Саїд песимістично позначив його перспективи навіть на найближчі півроку.

При будь-якому розвитку подій проблема нільських вод і далі буде залишатися потенційним джерелом розбіжностей, передусім між Єгиптом, Ефіопією і Суданом. Країни нільського басейну, прагнучи збільшити свою квоту, неминуче зачіпають інтереси інших держав, а це рано чи пізно може привести до конфліктів. І те, що конфлікти до цих пір не відбувалися – це тільки тому, що Ефіопія та інші країни все ще споживають мінімальну кількість води.

Пошук формули «справедливого розподілу» вод Нілу – загального надбання країн басейну – вимагає постійного діалогу, проведення двосторонніх і багатосторонніх переговорів, розробки правової концепції використання прибережними державами вод річки.

Очевидно, що розумне і раціональне використання нільських вод немислиме в односторонньому порядку, а можливе лише в рамках співпраці держав басейну річки на багатобічній і двосторонній основі. Трибічні зустрічі представників Єгипту, Судану та Ефіопії, що проходять періодично, щодо розподілу вод Нілу, дають певні шанси на досягнення прогресу у вирішенні цієї надзвичайно складної проблеми.

У ситуації, що склалася, арабські країни говорять про необхідність консолідації зусиль для вирішення проблеми браку водних ресурсів у регіоні. На конференції з проблем водопостачання, що відбулася навесні 2003 року, в Каїрі було вирішено створити Арабську водну раду, яка займатиметься проблемами впровадження нових технологій отримання і заощадження прісної води, пошуками нових водних ресурсів, а також боротьбою з дезертизацією. На ній же була прийнята «Каїрська декларація про арабські водні ресурси», що визначає проблеми і шляхи їх вирішення у постачанні арабського світу водою, 65 відсотків якої зараз поступає з-за кордону, і вироблення загальної стратегії в цій області. Активну роль у просуванні даного проекту зіграв Єгипет.

І хоча ситуація у сфері розділу водних ресурсів не загрожує найближчим часом виникненням прямого збройного зіткнення, на пам'ять приходять слова, сказані ще в 1988 році колишнім міністром закордонних справ Єгипту Бутросом Бутросом Галі, який з тривогою передрікав, що наступна війна у регіоні буде за воду, а не з політичних причин [13].

Список використаних джерел

1. Шабесзон А.Б. Проблемы водообеспечения Египта глазами немецких экспертов [Електронний ресурс] / А.Б. Шабесзон. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2008/17-12-08.htm>
2. Узір альра місрі: таляба альлібі уа рафадат кагіра урр а мушкіла аль ніл альахіра//аш шарк аууасат. -2004. – абріл 8 (арабською мовою).
3. Офіційний сайт Міністерства водних ресурсів та іригації АРС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mwri.gov.eg/En/information.html>
4. Айман Сайїд Ваххаб. Ніл фі сіяса місрія суласія танмія уа альсіяса уа мірат у таріхі / Айман Сайїд Ваххаб.- Каїр: Центр політичних й стратегічних досліджень «Аль-Ахрам», 2005.-254 (арабською мовою)
5. Toshka Project - Mubarak Pumping Station / Sheikh Zayed Canal, Egypt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.water-technology.net/projects/mubarak/>

6. Юрченко В. П. Проблема распределения вод Нила: трудности и перспективы [Электронный ресурс] / В. П. Юрченко. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/19-03-03.htm>
7. Магді Собхі Юсеф. Аль нагру нїл фі хаяту аль міср [Электронный ресурс]/ Магді Собхі Юсеф. – Режим доступа: <http://weekly.ahram.org.eg/2006/788/books788.htm> (арабською мовою)
8. Мухамад Абд Хаснін. Сїраа аля міа алніл / Мухамад Абд Хаснін // Ашшарк Ауасат.- 2009.- іуліу 17. (арабською мовою)
9. Uganda calls for equitable use of Nile waters [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-20902678_ITM
10. Tanzania Ignores Nile Treaty, Starts Victoria Water Project [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ntz.info/gen/n01799.html>
11. Kenya: ... will no longer honour Nile Treaty [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mostlyafrica.blogspot.com/2003/12/kenya-will-no-longer-honour-nile.html>
12. Ісмаат Абдель Магїд. Мута мар аль-амн аль-мія аль-арабі / Ісмаат Абдель Магїд // Аль-Алам аль-Мія. – Кагіра: Марказу бахіса арабі-урубї, 2000.- 236 с. (арабською мовою)
13. Мамед-заде П.Н. О проблеме водных ресурсов на Ближнем Востоке и в Африке [Электронный ресурс] / П.Н. Мамед-заде. - Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/search.html>